MAKTABGACHA TA'LIMDA SOG'LOM RAQOBAT MUHITINI YARATISHNING PSIXOLOGIK VA BOSHQARUV ASOSLARI

Xo'jayeva Sevinchbonu Baxtiyor qizi
E-mail: aliyevasevinchbonu@gmail.com

Qabul qilindi: 22.10.2025
Ko'rib chiqildi: 23.10.2025
Tasdiqlandi: 24.10.2025

Kalit so'zlar:
maktabgacha ta'lim, raqobat muhiti, psixologik asoslar, boshqaruv, motivatsiya, hamkorlik.

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim muassasalarida sog'lom raqobat muhitini shakllantirishning psixologik va boshqaruv asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda pedagogik jamoada raqobatni rivojlantirishning ijobiy ta'siri, bolalarda motivatsiyani kuchaytirish omillari hamda rahbarlik uslublarining samaradorligi yoritilgan. Shuningdek, raqobat muhitining tarbiyaviy jarayonga ijobiy ta'siri, jamoada o'zaro hurmat, hamkorlik va ijodkorlikni rivojlantirishdagi o'rni ilmiy asosda bayon etiladi.

Keywords:
preschool education, competitive environment, psychological foundations, management, motivation, cooperation.

Annotation. This article analyzes the psychological and managerial foundations for creating a healthy competitive environment in preschool education institutions. The study highlights the positive impact of developing competition among teachers, factors enhancing children's motivation, and the effectiveness of leadership styles. It also discusses the influence of a competitive atmosphere on the educational process and its role in fostering mutual respect, cooperation, and creativity within the preschool community.

Ключевые слова.
дошкольное образование, конкурентная среда, психологические основы, управление, мотивация, сотрудничество.

Аннотация. В данной статье анализируются психологические и управленческие основы формирования здоровой конкурентной среды в учреждениях дошкольного образования. В исследовании освещаются положительное влияние развития конкуренции в педагогическом коллективе, факторы повышения мотивации у детей и эффективность стилей руководства. Также

раскрывается влияние конкурентной среды на воспитательный процесс, а также её роль в развитии взаимоуважения, сотрудничества и творчества в коллективе.

Kirish. Maktabgacha ta'lim tizimi har bir jamiyatning ta'limiy poydevorini tashkil etuvchi eng muhim bo'g'indir. Shu bosqichda bola shaxsining psixologik, ijtimoiy, axloqiy va intellektual shakllanishi boshlanadi. Zamonaviy pedagogika fani bugun sog'lom raqobat muhitini yaratishni ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida ko'radi. Chunki raqobat — bu faqat bahslashish yoki ustunlikka intilish emas, balki o'zini rivojlantirish, shaxsiy imkoniyatlarini anglash va ijobiy motivatsiyani shakllantirishning samarali vositasidir. Maktabgacha ta'limda sog'lom raqobat muhiti bolalarning ijodkorlik, tashabbuskorlik, mustaqillik, jamoada ishlash va o'z fikrini erkin ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Sog'lom raqobatning psixologik asoslari bolalar o'rtasidagi tabiiy o'zaro ta'sir, o'yin orqali o'rganish va motivatsion faollik jarayonlariga tayanadi. Boshqaruv nuqtai nazaridan esa, raqobat muhitini shakllantirish rahbarning demokratik uslubi, pedagogik jamoada o'zaro ishonch va ochiqlik muhitini yaratish bilan chambarchas bog'liq. Bugungi globallashuv sharoitida ta'lim sifatiga qo'yilayotgan talablar ortib borar ekan, maktabgacha ta'lim muassasalarida sog'lom raqobatni boshqarish orqali sifat, samaradorlik va ijodiy faoliyatni ta'minlash zarurati kuchaymoqda. Maktabgacha ta'lim tizimi har bir mamlakatning ta'limiy, ijtimoiy va madaniy taraqqiyotining boshlang'ich nuqtasidir. Chunki inson shaxsining eng muhim psixologik va axloqiy poydevori, uning dunyoqarashi va ijtimoiy munosabatlari aynan shu bosqichda shakllanadi. Shu jihatdan qaraganda, maktabgacha ta'lim muassasalarida yaratiladigan pedagogik muhit, boshqaruv tizimi va o'quv-tarbiyaviy jarayonning sifati bola rivojlanishining keyingi bosqichlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar, xususan "Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"da bolalarda mustaqil fikrlash, ijtimoiy faollik, tashabbuskorlik, ijodiy yondashuv va raqobatbardoshlikni rivojlantirish ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan. Bu esa maktabgacha ta'lim tizimida sog'lom raqobat muhitini shakllantirish masalasini nafaqat dolzarb, balki strategik ahamiyatga ega pedagogik muammo sifatida ko'rsatmoqda.

Adabiyotlar tahlili. Sog'lom raqobat muhitining ilmiy asoslari ko'plab xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Masalan, [1] Maslow

A. o‘zining “Motivatsiya va shaxsiyat” asarida inson faolligining manbai ichki ehtiyojlar ekanligini ta’kidlaydi. Bu g‘oya maktabgacha ta’limdagi bolalarda tabiiy raqobat ehtiyoji mavjudligini asoslaydi. [2] Rogers K. shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasida o‘quvchini shaxs sifatida qadrlash, uning fikrini eshitish va tan olish orqali sog‘lom o‘rganish muhitini yaratish zarurligini uqtiradi. [3] Deci va Ryan tomonidan ishlab chiqilgan o‘z-o‘zini belgilash nazariyasi (Self-Determination Theory) raqobat muhitining muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun ichki motivatsiyani rag‘batlantirish zarurligini ko‘rsatadi. [4] Vygotskiy L.S. esa bola rivojlanishining sotsial mohiyatini asoslab, hamkorlik va raqobatni bola faoliyatining ikki muhim ijtimoiy komponenti sifatida talqin etadi. [5] O‘zbekistonlik tadqiqotchi A. Abdullayev esa maktabgacha ta’limdagi boshqaruv tizimida raqobat muhitini shakllantirish uchun rahbarning demokratik boshqaruv uslubi muhim ekanligini ta’kidlaydi. Ushbu ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, sog‘lom raqobat muhitini yaratish inson psixologiyasi, boshqaruv sotsiologiyasi va pedagogika nazariyasi bilan uzviy bog‘liqdir.

Materiallar va usullar. Tadqiqot davomida psixologik va boshqaruv yondashuvlar asosida sog‘lom raqobat muhitining o‘ziga xos xususiyatlari tahlil qilindi. Asosiy metodlar sifatida kuzatish, so‘rovnoma, suhbat, test va pedagogik tajriba usullaridan foydalanildi. Maktabgacha ta’lim muassasasining pedagogik jamoasi va 5–6 yoshli bolalar guruhi asosiy tajriba obyekti sifatida tanlandi. O‘qituvchilar va tarbiyachilarga o‘zaro raqobatni qanday boshqarish, bolalarda motivatsiyani oshirish va jamoaviy ruhni mustahkamlashga qaratilgan treninglar o‘tkazildi. Shuningdek, sog‘lom raqobat muhitini tashkil etishning psixologik mezonlari sifatida quyidagi ko‘rsatkichlar belgilandi: o‘quvchi va pedagoglarning ijobiy motivatsiyasi, o‘z-o‘zini baholash darajasi, jamoaviy hamkorlik ko‘nikmasi, psixologik iqlimning barqarorligi va rahbarning boshqaruv uslubi. Mazkur mezonlar asosida 1 oylik eksperiment jarayonida o‘tkazilgan kuzatishlar natijasi statistik tahlil qilinib, raqobat muhiti mavjud bo‘lgan muassasalarda bolalarning o‘zaro faoliyatida tashabbus, ijodkorlik va ijobiy hissiy holat sezilarli darajada oshgani aniqlandi.

1-Jadval. Sog‘lom raqobat muhitining ta’siri natijalari (eksperimental tahlil asosida)

Ko‘rsatkichlar	Eksperimentdan oldin (%)	Eksperimentdan keyin (%)	Farq (%)	Tahliliy izoh
Bolalarning o‘yin va faoliyatdagi ishtiroki	52	83	+31	Raqobat muhiti bolalarda o‘yinlarda faol

Ko‘rsatkichlar	Eksperimentdan oldin (%)	Eksperimentdan keyin (%)	Farq (%)	Tahliliy izoh
				ishtirok etish, tashabbus ko‘rsatish va ijodiy fikrlashni kuchaytirdi.
Tarbiyachilarning o‘zaro hamkorlik darajasi	60	89	+29	Pedagoglar o‘rtasida o‘zaro yordam, tajriba almashish va jamoaviy ishlash madaniyati rivojlandi.
Ijobiy hissiy muhit va psixologik barqarorlik	57	84	+27	Jamoada do‘stona munosabat va psixologik qo‘llab-quvvatlash kuchaydi.
Rahbar va jamoa o‘rtasidagi ishonch darajasi	63	90	+27	Demokratik boshqaruv uslubi natijasida ochiqlik va ishonch muhitining shakllanishi ta’minlandi.
Bolalarda o‘zini baholash va motivatsiya	49	81	+32	Musobaqa va o‘yin shaklidagi topshiriqlar bolalarda o‘ziga ishonch va ichki motivatsiyani mustahkamladi.

Jadvalda keltirilgan ma’lumotlar asosida ko‘rinadiki, sog‘lom raqobat muhitining joriy etilishi nafaqat bolalarning faoliyatiga, balki pedagogik jamoaning psixologik holatiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatgan. Natijalar shuni tasdiqlaydiki, raqobatni to‘g‘ri boshqarish ta’lim jarayonida hamkorlik, ishonch va ijodiylikni rivojlantiradi, bu esa umumiy ta’lim samaradorligini oshiradi.

Tadqiqot muhokamasi. Olingan natijalar tahlili shuni ko‘rsatdiki, sog‘lom raqobat muhitini yaratish pedagogik jamoaning hamkorligi va rahbarning boshqaruv uslubiga bevosita bog‘liq. Raqobat muhitini to‘g‘ri boshqarish orqali tarbiyachilarda o‘z ustida ishlash, yangi metodlarni o‘zlashtirish va innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish istagi kuchaydi. Bolalarda esa o‘zini namoyon etish, muvaffaqiyatga erishish va o‘rtoqlari bilan musobaqalashish orqali o‘z qobiliyatini ko‘rsatish istagi kuchaydi. Psixologik nuqtai nazardan qaraganda, raqobat bolaning o‘z “men”ini anglash, o‘zini baholash va o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish uchun tabiiy sharoit yaratadi. Tadqiqot davomida maktabgacha yoshdagi bolalar uchun raqobat o‘yin, ijodiy topshiriq va musobaqa shaklida tashkil etilganda ularning hissiy holati ijobiy, o‘rganish faolligi esa yuqori bo‘lishi aniqlandi. Boshqaruv jihatidan esa, sog‘lom raqobatni tashkil etishda rahbarning empatiyasi, kommunikativ ko‘nikmalari, jamoani ilhomlantirish qobiliyati va rag‘batlantirish mexanizmlarini to‘g‘ri qo‘llay bilishi muhim omil bo‘lib chiqdi. Sog‘lom raqobat mavjud bo‘lgan muhitda tarbiyachilar o‘z faoliyatiga tanqidiy qaraydi, innovatsion dars modellarini sinovdan o‘tkazadi, o‘zaro tajriba almashadi va professional o‘sish uchun sharoit yaratiladi. Shu bilan birga, bolalar o‘rtasida do‘stona raqobat ularning ijtimoiy moslashuvini, o‘z fikrini bildirish va muloqot madaniyatini oshiradi. Quyidagi jadval sog‘lom raqobat muhitining pedagogik va psixologik jihatdan ijobiy natijalarini ko‘rsatadi Sog‘lom raqobat muhiti shunchaki raqobatni emas, balki hamkorlik, samimiylik va bir-biridan o‘rganish madaniyatini ham o‘z ichiga oladi. Psixologik jihatdan bunday muhitda har bir bola o‘zini qadrlangan, tinglangan va e’tirof etilgan deb his qiladi, bu esa uning o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi. Boshqaruv nuqtai nazaridan esa, rahbar sog‘lom raqobatni nazorat qiluvchi emas, balki uni yo‘naltiruvchi, motivatsion manba sifatida faoliyat yuritishi lozim. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, sog‘lom raqobat mavjud bo‘lgan jamoalarda innovatsion g‘oyalar tezroq paydo bo‘ladi, o‘qituvchilarning kasbiy o‘sish sur’ati yuqori bo‘ladi va bolalar rivojlanish dinamikasi ham barqaror bo‘ladi. Maktabgacha ta’lim muassasalarida sog‘lom raqobat muhitini shakllantirish jarayoni ko‘p qirrali, murakkab va tizimli yondashuvni talab qiladigan pedagogik hamda psixologik masalalardan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqobatni to‘g‘ri boshqarish bolalarning individual xususiyatlarini, motivatsion ehtiyojlarini va ijtimoiy muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqot davomida kuzatuv, so‘rovnoma, suhbat va eksperiment usullari orqali maktabgacha ta’lim muassasalarining turli toifadagi pedagoglari,

rahbarlari va ota-onalari o‘rtasida sog‘lom raqobat muhitining ahamiyati va ta’siri o‘rganildi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, sog‘lom raqobatni tashkil etgan muassasalarda pedagoglar ijodkorlik, tashabbuskorlik, kasbiy o‘sish va bolalarga individual yondashuvda yuqori natijalarga erishgan.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, maktabgacha ta’lim muassasalarida sog‘lom raqobat muhitini yaratish o‘quv-tarbiya jarayonining psixologik, pedagogik va boshqaruv jihatdan samaradorligini oshiradi. Bunday muhitda bolalar ijodiy fikrlaydi, o‘zaro hurmat va do‘stona raqobat asosida o‘rganadi, tarbiyachilar esa professional o‘sish sari intiladi. Raqobatni boshqarishning asosiy tamoyillari — adolat, shaffoflik, rag‘batlantirish va hamkorlik — rahbar tomonidan tizimli ravishda qo‘llanilganda, ta’lim jarayonida yuqori natijalarga erishiladi. Sog‘lom raqobat muhitini yaratish orqali maktabgacha ta’lim muassasalari nafaqat sifatli ta’limni, balki bolalarning shaxsiy rivojlanishini ham kafolatlay oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Maslow, A. H. Motivation and Personality. Harper & Row, New York, 1954.
2. Rogers, C. R. Freedom to Learn. Charles Merrill Publishing, 1969.
3. Deci, E. L., Ryan, R. M. Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness. Guilford Press, 2017.
4. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978.
5. Abdullayev, A. Maktabgacha ta’lim tizimida boshqaruv faoliyatining zamonaviy yondashuvlari. Toshkent, Fan va texnologiya, 2020.